

بررسی عوامل موثر بر هویت دانشگاهی در بین دانشجویان مطالعه موردی دانشگاه‌های (پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی) ^۱

فاطمه باقری حیدری^۱

چکیده

هدف: هدف این مقاله، بررسی تأثیر عوامل درون دانشگاهی، نظیر فرهنگ دانشگاهی، سرمایه فرهنگی دانشجویان و نوع دانشگاه، بر هویت دانشگاهی دانشجویان بوده است. **روش:** این پژوهش از نوع پیمایشی بوده و به لحاظ هدف، کاربردی است. جامعه آماری تحقیق، کلیه دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور، آزاد اسلامی و غیر انتفاعی می‌باشند. بر اساس فرمول کوکران تعداد ۲۰۵ نفر از آنها به روش نمونه‌گیری مطبق انتخاب شده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق نرم‌افزار SPSS انجام گرفته است. **یافته‌ها:** بر اساس آزمون آنالیز واریانس یک طرفه، بین تمام دانشگاه‌های مورد بررسی با یکدیگر، بر اساس آزمون پس از واقعه شفه از نظر هویت دانشگاهی تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج مدل رگرسیون نشان می‌دهد که مجموعه‌های فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی نزدیک به ۴۶/۴ درصد از واریانس متغیر هویت دانشگاهی را برآورد می‌کنند. **نتیجه‌گیری:** پژوهش در راستای تأیید نظریه بوردیو و بوجر و نشان‌دهنده تأثیر فرهنگ دانشگاهی، سرمایه فرهنگی دانشجویان و نوع دانشگاه بر هویت دانشگاهی دانشجویان است.

واژگان کلیدی: هویت دانشگاهی، فرهنگ دانشگاهی، سرمایه فرهنگی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دریافت مقاله: ۹۴/۰۲/۱۹؛ تصویب نهایی: ۹۴/۰۸/۲۸.

۱. مربی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور - مرکز پلدختر / آدرس: لرستان، پلدختر، کوی بسیجیان، دانشگاه پیام نور مرکز پلدختر /

نمبر: ۰۶۶۳۲۲۳۴۰۰ / Email: bagheri_ttt@yahoo.com

الف) مقدمه

نهاد دانشگاه در بیشتر جوامع، کارکردهای مهمی دارد دانشگاهها نهادهای چند منظوره و چند محصولی‌اند که در ایجاد و انتقال ایدئولوژی، گزینش نخبگان و نخبه‌سازی، توسعه اجتماعی و ارتقای آموزشی، تولید و کاربرد دانش و آموزش نیروی کار ماهر، نقش اساسی دارند (اندرس، ۲۰۰۴: ۳۷۱). در این راستا یکی از مهم‌ترین کارکردهای دانشگاه، ایجاد فرهنگ دانشگاهی تأثیرگذار و تربیت انسان دانشگاهی و هویت‌بخشی به آنهاست. کارانا یوسکین و کاردلیس^۲ با استناد به هوارد، هویت دانشگاهی را به مثابه جنبه‌ای از خودپنداره بزرگ‌تر تعریف می‌کنند که نقش مهمی در عملکرد دانشگاهی و انگیزه پیشرفت دارد (والیما،^۳ ۱۹۹۸: ۱۲۸). هویت دانشگاهی عبارت است از معانی، تصورات، احساسات، نگرش و برداشت و منفی نسبت به هویت فردی (شخصی، نقشی) و هویت جمعی (گروهی) دانشگاهی افراد که مبتنی بر عواطف و احساسات و مکانیسم‌های تفاوت، طرد و جدایی‌سازی، رده‌بندی، قدرت، تبعیض و نابرابری و سلسله‌مراتب منزلت و اعتبار عمل می‌کند و تعریف می‌شود (بقایی سزایی و اسماعیلی، ۱۳۸۸: ۱۸۱). بوچر، هویت دانشگاهی را در چارچوب فرهنگ دانشگاهی و اجتماعات رشته‌ای تعریف کرده، مهم‌ترین کارکرد آن را تعیین و ایجاد نوع خاصی از هویت برای انسان دانشگاهی می‌داند. (همتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹)

یکی از وجوه بی‌توجهی به نهاد آموزش عالی در مطالعات علم‌پژوهی ایران، عدم توجه به مقوله فرهنگ دانشگاهی، به منزله اساس توسعه علمی است (فاضلی، ۱۳۸۲: ۹۵). فرهنگ دانشگاهی را می‌توان به تعبیر گیرتر، الگوهای معانی نهفته در صور نمادین، از جمله کنشها، گفته‌ها و تمامی مقولات معناداری دانست که افراد دانشگاهی به کمک آن با هم ارتباط برقرار می‌کنند و در تجارب، دریافتها و باورهای مشترک با یکدیگر سهیم می‌شوند (ذاکر صالحی و نظریان، ۱۳۹۳: ۴۳). فرهنگ دانشگاهی به شناخت دنیای ناشناخته، کاوش حقیقت عینی و عرضه روش‌شناسی می‌پردازد تا انسانها بتوانند دنیای عینی را درک و اصلاح کنند (شن و تیان،^۴ ۲۰۱۲: ۶۳). دانشجویان تازه وارد با ورود به دانشگاه و اجتماع آکادمیک، اساساً وارد فضایی جدید یا به بیان بوردیو، وارد میدان جدیدی می‌شوند؛ فضایی که در آن خرده‌فرهنگهای مختلفی (رشته‌ای، دپارتمانی، سازمانی و...) وجود دارد. در تقاطع این خرده‌فرهنگهاست که هویت دانشگاهی شکل می‌گیرد. انسان دانشگاهی در هر رشته تحصیلی باید علاوه بر مجموعه‌ای از دانشها و اطلاعات فنی و تخصصی، مجموعه‌ای از ارزشها و باورهای اخلاقی، روحیه و نگرشهای خاص را بشناسد، آنها را باور کند و درونی سازد. (فاضلی، ۱۳۸۷: ۵۸)

1. Enders
2. Karanauskien & Kardelis
3. Valima
4. Shen and Tian

بررسی عوامل موثر بر هویت دانشگاهی در بین دانشجویان ۵۸۹

هویت دانشگاهی قوی، همبستگی بالایی با تأمل در خویشتن، توانایی سازگاری با مسائل، پیچیدگی شناختی، تصمیم‌گیری حساس و گشودگی دارد. از طرف دیگر، پژوهشگران به این نتیجه رسیده‌اند که فقدان هویت دانشگاهی، رابطه مثبت با طفره‌روی از کار، خود ناتوان‌سازی، استراتژی تصمیم‌گیری ضعیف و رابطه منفی با تأمل در خویشتن، پیروی از وجدان و پشتکار در انجام وظایف شناختی دارد. از نظر آدمز و همکارانش، محیط آموزشی که فضای فکری را حین ارائه آگاهی انتقادی و تحلیلی از مسائل اجتماعی فراهم می‌آورد، به توسعه و رشد هویت دانشگاهی مثبت کمک می‌کند. (وایت و لوونتال، ۲۰۱۱: ۲۸)

واژه هویت به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای، کاربردهای گسترده‌ای یافته و تعریف مفهومی آن به شدت متأثر از مکاتب و رویکردهای نظری مربوطه است. برداشتهای دینامیک در چارچوب اجتماعی و فرهنگی نشان می‌دهد که هویت به شکل درونی برساخته شده و به شکلی بیرونی در بسترهای مختلف اجتماعی و فرهنگی از نوساخته شده و از محیطی به محیط دیگر متفاوت است (گل‌محمدی، ۱۳۸۱: ۲۲۲). کاستنر هویت را برساخته اجتماعی و منبع معنا برای کنشگران می‌داند که به دست آنها از رهگذر فرایند فردیت بخشیدن ساخته می‌شود (ویستر، ۱۳۹۰: ۲۱۳). برخی همچون گیلنر، ادعا کردند که شرایط هویت‌های باثبات با چندپارگی و از جا کنده شدن نهادهای اجتماعی از بین رفته است. گیلنر معتقد است در نظم پسااستی، هویت شخصی پروژه‌ای باز اندیشانه می‌شود؛ پروژه‌ای که پیوسته روی آن کار می‌کنیم (گیلنر، ۱۳۷۸: ۱۱۱). گیلنر با توجه به سازوکارهای نوین شکل‌گیری هویت، در تحلیل هویت، بر شکاف بین فرد و جامعه، کنش و ساختار، پل زده و فرایند هویت‌یابی و هویت‌سازی در دوران مدرن را با در نظر گرفتن تأثیرات دو سویه افراد و ساختارهای اجتماعی تبیین می‌کند. (نوذری، ۱۳۸۲: ۵۴)

حوزه مطالعاتی هویت دانشگاهی از سوی برتون کلارک گشوده شد و اخیراً از سوی جسی والیما و ماری هنکل مورد بررسی بیشتر قرار گرفته است. به نظر هنکل، فرد دانشگاهی عضو اجتماعات و نهادهایی است که زبان، ساختارذهنی، تاریخ، سنتها، اسطوره‌ها، ارزشها، عادات و دستاوردهای خاص خود را دارد؛ یعنی زمینه‌ای که در آن احساس هویت دانشگاهی رشد می‌کند (کوگان، ۱۳۸۶: ۳۳). تیلور سه سطح متمایز را برای هویت دانشگاهی در نظر می‌گیرد: نخست، هویتی که دانشگاه و محل کار فرد به عضو دانشگاه می‌دهد. دوم، مجموعه عناصر مربوط به هویت رشته‌ای و ویژگی‌های خاص مربوط به رشته‌های مختلف. سومین نوع هویت دانشگاهی، هویت جهانی دانشگاهیان است که بین تمامی رشته‌ها، تخصصها و گروههای دانشگاهی مشترک است. (فاضلی، ۱۳۸۷: ۲۴)

به عنوان چارچوب نظری مقاله به تعابیر بوچر و بوردیو در مورد هویت دانشگاهی پرداخته می‌شود. به نظر بوچر، هویت دانشگاهی اشاره به فرد متمایزی دارد که تاریخی منحصر به خود دارد و درون چارچوب

اخلاقی و مفهومی‌ای قرار گرفته است که او را در درون نهادها یا «اجتماعات معین و تعریف شده‌ای» قرار می‌دهد؛ اولویت دانشگاهی را در چارچوب فرهنگ دانشگاهی و اجتماعات رشته‌ای تعریف کرده، مهم‌ترین کارکرد آنها را تعیین و ایجاد نوع خاصی از هویت برای انسان دانشگاهی می‌داند (متمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۶۶). فرهنگ دانشگاهی به صورت زبان ویژه، فضای نمادین، آیینهای دانشگاهی، عرف و مقررات و به طور کلی نمادهای خاص، عینیت و تبلور می‌یابد و مهم‌ترین کارکرد آن، تعیین و ایجاد نوع خاصی از هویت برای انسان دانشگاهی است. فرهنگ دانشگاهی از نظر تونی بوچر، قلمروها و مرزهای اجتماع علمی را مانند یک قبیله مشخص می‌سازد. در اجتماعات دانشگاهی نیز مانند یک قبیله می‌توان الگوهای فرهنگی، زبان قلمرو سرحدات، باورها و ارزشهای متمایز از دیگری را شناسایی کرد. همان‌طور که افراد عضو قبیله دارای هویت قبیله‌ای خاصی‌اند، اعضای اجتماعات علمی نیز دارای هویت قابل شناسایی ویژه‌اند (فاضلی، ۱۳۸۷: ۱۰۱). مؤلفه‌های فرهنگ دانشگاهی گسترده است. فرهنگ دانشگاهی در برگیرنده ابعاد متعددی همچون: فرهنگ آموزش، فرهنگ یادگیری، فرهنگ سازمانی و مدیریت و خرده‌فرهنگهای دانشجویی است. در اینجا به عناصری از آن اشاره می‌شود که تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم بر هویت دانشگاهی می‌گذارند. بوردیو نیز مهم‌ترین کارکرد دانشگاه را شکل بخشیدن به هویت آکادمیک می‌داند و آنچه سازنده هویت دانشگاهیان است را با مفهوم «عادات» یا «ملکات دانشگاهی» توضیح می‌دهد. این عادات مانند دیگر عادات اجتماعی، محصول «ساختار اجتماعی» معینی‌اند و از این رو در جوامع مختلف، «عادات دانشگاهی» مختلف وجود دارد. (همان: ۲۴)

از نظر بوردیو، هویت دانشگاهی درون یک فضای اجتماعی به نام میدان دانشگاهی شکل می‌گیرد. با در نظر گرفتن دانشگاه به عنوان سلولی از میدان آکادمیک، ساختار هویت دانشگاهیان می‌تواند به عنوان هیبتاس آنها در نظر گرفته شود که دیدگاههای اجتماعی، آموزشی و معرفت‌شناسی را ساختار داده و در تفکر، استدلال و کنشهای آنها انعکاس می‌یابد (رزنده، ۲۰۱۱: ۱۸۹). بوردیو در رویکردی جامعه‌شناختی، سرمایه فرهنگی را دانشی به حساب می‌آورد که از طریق آموزش و تربیت منبعث از پایگاه اجتماعی انباشته می‌شود. وی در مقاله «انواع سرمایه»، سرمایه فرهنگی را در سه حالت ترسیم می‌کند: الف) حالت تجسم‌یافته، که در شکل امیال و خلق و خویهای بادوام و پایدار ذهن و بدن ظاهر می‌شود. ب) حالت عینی‌شده در شکل (کالاهای فرهنگی، تصاویر، کتابها، ... و فراورده‌های فرهنگی). ج) حالت نهادینه که در شکل مدارج و گواهینامه‌های آموزشی، علمی و حرفه‌ای است و ذخیره دانش، مهارت و تجارب افراد است. با توجه به تداخل و اتصالات میدانهای اجتماعی به یکدیگر و وجود پتانسیل به کارگیری سرمایه‌ها از میدانی به میدان دیگر، دانشجویان با انباشت، حجم سرمایه‌های فرهنگی و اقتصادی زیادی که از طریق

بررسی عوامل موثر بر هویت دانشگاهی در بین دانشجویان ۵۹۱

خانواده و عاملان دیگر سرمایه‌گذاری کرده و آن را انباشته‌اند، وارد فضای علمی می‌شوند و به سهولت می‌توانند این ترکیب و حجم سرمایه‌ها را به نوع سرمایه‌های موجود در فضای علم و هویت‌های شکل گرفته در آن تبدیل کنند و فرایند بازتولید سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی را استمرار بخشند. (شارع‌پور و فاضلی، ۱۳۸۵: ۵۴)

ب) پیشینه

کارانا یوسکین و کاردلیس (۲۰۰۵) در تحقیق خود با عنوان «رابطه بین هویت دانشگاهی و دستاوردهای علمی» بر روی ۶۲۲ نفر از دانشجویان تربیت بدنی دانشگاه لیتوانی، به این نتیجه رسیدند که هویت دانشگاهی با جنسیت، شرایط زندگی، انگیزه انتخاب رشته در دانشگاه، آرمانهای ورزشی و ارزیابی محیط آکادمیک دانشجویان رابطه دارد. یلیجوکی و یورسین (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «ساختار هویت دانشگاهی در تغییرات آموزش عالی فنلاند» به این نتیجه رسیدند که هویت دانشگاهی با توجه به تغییرات ساختاری و مدیریتی در آموزش عالی، به طور فزاینده‌ای در حال متنوع شدن و قطبی شدن است. کلگک (۲۰۰۵) در تحقیقی با عنوان «هویت دانشگاهی در معرض خطر»، با تمرکز بر تجربه زیسته دانشجویان این نتیجه رسید که هویت دانشگاهی به صورت فعالانه‌ای در پاسخ به تغییرات ساختار دانشگاه و محیط خارجی شکل گرفته و توسعه می‌یابد.

مهرام و همکاران (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی تحولات هویت علمی» نشان دادند که وضعیت هر یک از مؤلفه‌های استاد، دانشجو، مکان فیزیکی، روش تدریس، ارزشیابی، محتوا و قوانین و مقررات، به عنوان عوامل تأثیرگذار بر هویت علمی، به گونه‌ای است که منجر به کسب تجارب ضدتربیتی شده، بر هویت علمی دانشجویان تأثیر منفی داشته؛ به صورتی که رو به کاستی گذاشته است. پژوهش بقایای سربای و اسماعیلی (۱۳۸۸) با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر هویت دانشگاهی دانشجویان دانشگاه آزاد» نشان می‌دهد که میزان سرمایه اجتماعی، فرهنگ دانشگاهی و انگیزه تحصیلی، در هویت دانشگاهی تأثیرگذار بوده است. در این بین، ابتدا فرهنگ دانشگاهی و سپس سرمایه فرهنگی اهمیت بیشتری در تبیین هویت دانشگاهی دارند و در مقابل، انگیزه‌های تحصیلی، تأثیر قابل‌تعمیمی بر هویت دانشگاهی ندارند. در پژوهشی که توسط مهاجری (۱۳۸۹) با عنوان «بررسی و مقایسه وضعیت هویت دانشگاهی و پیامدهای آن در دانشگاه الزهرا و علامه طباطبایی» صورت گرفت، نتایج مبین میزان جذب و ادغام دانشجویان هر دو دانشگاه در هویت دانشگاهی با نمره بالاتر از متوسط است.

گسترش بی‌برنامه آموزش عالی و توده‌ای شدن آن و چرخش از «آموزش به مثابه سرمایه‌گذاری» به «آموزش به مثابه مصرف» یا به تعبیر ریتزر: «مک‌دونالدیزه شدن آموزش عالی»، هر چه بیشتر بر ناکارآمدی دانشگاه در حوزه جامعه‌پذیری دامن زده است. از جمله پیامدهای منفی این شکل از توده‌ای شدن بدقواره آموزش عالی، می‌توان به اختلال در فرایند جامعه‌پذیری علمی و اخلاقی، زوال هویت دانشگاهی، مدرک‌گرایی، بی‌انگیزگی دانشجویان و... اشاره کرد (همتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). پژوهشها نشان می‌دهد در ایران ضعف جدی در جامعه‌پذیری و درونی‌سازی ارزشها و شکل‌دهی به هویت دانشگاهی و ایجاد عادت‌واره‌های ضروری برای انسان دانشگاهی وجود دارد. ناکارایی فضای دانشگاهی ایران در ایجاد پرورش هنجارها و تبلور آن در رفتارها و گفتارهای دانشگاهیان، ناسازگاری و بی‌ثباتی در فرایند گفتگو و مذاکره و ضعف در همکاری‌های گروهی، عدم انگیزه کافی برای سختکوشی و تحمل مرارت‌های علم، ناکارآمد بودن برنامه‌های درسی و آموزشی، مشارکت اندک دانشجویان در سمینارهای داخلی، نبود روحیه پژوهشگری، نبود فرهنگ مشارکت و روحیه علم‌گرایی، نبود فرهنگ نقدپذیری در اجتماعات دانشگاهی، گرایش به پیروی از ضد ارزشهای علم، از جمله پیامدهای نبود هویت دانشگاهی در بین دانشجویان است. (همان: ۳)

دانشجویانی که هویت دانشگاهی نیرومندی ندارند، کارآمدی خود را در عرصه‌های مختلف زندگی علمی و اجتماعی نمی‌توانند آشکار سازند. یکی از مهم‌ترین ضروریات تحقیق حاضر این است که عدم شناسایی آسیبهای هویتی دانشجویان به دلیل اینکه قشر گسترده‌ای از نیروی فعال کشور را شامل می‌شوند، می‌تواند به روشهای مختلفی توانمندی نیروی انسانی جامعه را در حوزه‌های اجتماعی، علمی و فردی به چالش بگیرد. در تحقیقات گذشته، هویت دانشگاهی دانشجویان را اغلب در حوزه یک دانشگاه بررسی کرده‌اند و محدود تحقیقاتی هم که حالت تطبیقی داشته‌اند، اشاره‌ای به دانشگاههای پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی که طیف گسترده‌ای از دانشجویان را در خود جای داده‌اند، ندارند. این پژوهش با نگاهی تطبیقی به سه دانشگاه پیام نور، آزاد اسلامی و غیر انتفاعی، کوشیده است که به بررسی وضعیت هویت دانشجویی در بین دانشجویان دانشگاههای پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی و عوامل درون دانشگاهی مؤثر بر آن بپردازد و با این سؤال وارد این حوزه مطالعاتی شده که چه عوامل درون دانشگاهی بر هویت دانشگاهی در بین دانشجویان شهرستان پلدختر (آزاد، غیر انتفاعی و پیام نور) تأثیرگذار است؟ با توجه به مسئله تحقیق که به بررسی عوامل درون دانشگاهی تأثیرگذار بر هویت دانشگاهی می‌پردازد، فرضیه‌های پژوهش به صورت ذیل سامان یافته است:

- وضعیت هویت دانشگاهی در دانشگاهها (پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی) متفاوت است.
- بین نوع دانشگاه و هویت دانشگاهی در دانشگاههای پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی، رابطه وجود دارد.
- بین فرهنگ دانشگاهی و هویت دانشگاهی در دانشگاههای پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی، رابطه وجود دارد.

بررسی عوامل موثر بر هویت دانشگاهی در بین دانشجویان ۵۹۳

- بین سرمایه فرهنگی دانشجو و هویت دانشگاهی در دانشگاههای پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی، رابطه وجود دارد.

ج) روش تحقیق

روش پژوهش، پیمایش تبیینی و جمعیت آماری آن، کلیه دانشجویان دانشگاههای پیام نور، آزاد اسلامی و غیر انتفاعی پلدختر در سال تحصیلی ۱۳۹۴ در نظر گرفته شد. با توجه به حجم جمعیت آماری که ۲۵۰۰ نفر بودند، تعداد نمونه (مقدار N) پس از محاسبه با استفاده از فرمول کوکران و با توجه به خطای نمونه گیری ۰/۰۵ و سطح اطمینان ۰/۹۵، ۲۵۰ نفر بر اساس نمونه گیری طبقه‌ای متناسب با حجم انتخاب شده، که شامل ۱۵۸ دانشجوی دانشگاه پیام نور، ۳۵ دانشجوی دانشگاه آزاد و ۵۷ دانشجوی دانشگاه غیر انتفاعی می‌باشند. برای گردآوری اطلاعات و داده‌ها، از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. اعتبار پرسشنامه از روش «اعتبار محتوایی» به دست آمده و روایی ابزارهای مورد نظر نیز بر اساس تحقیق بقایی سرابی و اسماعیلی (۱۳۸۸) با میزان آلفای کرونباخ ۰/۸۷ برای هویت دانشگاهی و ۰/۸۶ برای فرهنگ دانشگاهی و ۰/۸۴ برای سرمایه فرهنگی مناسب ارزیابی شده است.

د) تعریف مفهومی و ابزارسازی

هویت دانشگاهی - دانشجویی افراد، مبتنی است بر اسناد معنا به خود دانشگاهی - دانشجویی بر مبنای شناسایی تشابهات و تمایزات خود با سایر دانشجویان و تقسیم‌بندی و رده‌بندی خود از طریق همین مکانیسم‌های شناسایی و مقایسه اجتماعی. (فاضلی، ۱۳۸۲: ۱۸۹)

برای عملیاتی کردن این متغیر از گویه‌های ۱. احساس غرور دانشجو و خانواده‌اش به خاطر تحصیل در دانشگاه مذکور، ۲. رضایت از انتخاب رشته دانشجو و خانواده‌اش، ۳. توانایی در طرح مسئله در زمینه رشته دانشجو، ۴. متعهد بودن به دانشگاه، ۵. تلاش جهت ارتقای علمی، ۶. اعتقاد به خلاق بودن دانشجویان دانشگاه و ۷. داشتن روحیه انتقادی با میزان آلفای ۰/۸۶ استفاده شده است.

فرهنگ دانشگاهی به صورت زبان ویژه، فضای نمادین، آیینهای دانشگاهی، عرف و مقررات و به طور کلی نمادهای خاص، عینیت و تبلور می‌یابد و مهم‌ترین کارکرد آن، تعیین و ایجاد نوع خاص هویت برای انسان دانشگاهی است. فرهنگ دانشگاهی از نظر تونی بوچر، قلمروها و مرزهای اجتماع عملی را مانند یک قبیله مشخص می‌سازد. در اجتماعات دانشگاهی نیز مانند یک قبیله می‌توان الگوهای فرهنگی، زبان قلمرو

۵۹۴ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۷

سرحدات، باورها و ارزشهای متمایز از دیگری را شناسایی کرد. همان‌طور که افراد عضو قبیله هویت قبیله‌ای خاصی دارند، اعضای اجتماعات عملی نیز دارای هویت قابل شناسایی ویژه‌اند. (همان: ۱۰۲)

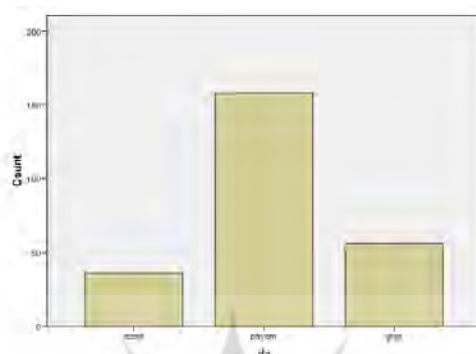
مؤلفه‌های فرهنگ دانشگاهی گسترده است. فرهنگ دانشگاهی در برگیرنده ابعاد متعددی همچون: فرهنگ آموزش، فرهنگ یادگیری، فرهنگ سازمانی و مدیریت و خرده‌فرهنگهای دانشجویی است. در اینجا به عناصری از آن اشاره می‌شود که تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم بر هویت دانشگاهی می‌گذارند.

برای عملیاتی کردن این متغیر، از گویه‌هایی مانند ۱. متناسب بودن دروس رشته با نیاز جامعه، ۲. مشارکت فعال دانشجو در کلاس درس، ۳. مباحثه بین استاد و دانشجو، استقبال از پرسش دانشجو، ۴. علاقه‌مندی به تحصیل در رشته، ۵. عملکرد مثبت مدیریت در جذب اساتید، ۶. مجهز بودن دانشگاه به امکانات، ۷. رغبت برانگیز بودن برخورد اساتید، کارکنان و مدیریت دانشگاه به علم و دانش، ۸ دست و پاگیر نبودن قوانین آموزشی، ۹. روحیه همکاری بین استاد و دانشجو و ۱۰. معماری مناسب دانشگاه با میزان آلفای ۰/۸۴ استفاده شده است.

سرمایه فرهنگی آکادمیک به مجموعه کالاهای، ابزار، وسایل دانش و ثروتهای نمادینی اشاره دارد که افراد (دانشجویان) در دانشگاه از آنها برخوردارند (بقایی و اسماعیلی، ۱۳۸۸: ۱۸۵). برای عملیاتی کردن این متغیر، از گویه‌های ۱. خرید و مطالعه مجلات علمی و کتابهای رشته تخصصی خود، ۲. مطالعه در سالنها و پژوهشکده‌های داخل و خارج دانشگاه، ۳. شرکت در همایشهای علمی رشته خود در خارج و داخل دانشگاه، ۴. شرکت در کارگاههای آموزشی دانشگاه، ۵. شرکت در انجمنهای علمی و ورزشی، ۶. شرکت در مسابقات علمی خارج و داخل دانشگاه و ۷. شرکت در سخنرانی‌ها و مناظرات علمی، با آلفای ۰/۸۷ استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها با کاربرد برنامه SPSS و با استفاده از تحلیل واریانس، آنالیز واریانس و رگرسیون چند متغیری صورت گرفته است.

ه) یافته‌ها

پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، اطلاعات حاصل از تحلیل داده‌های جمعیت‌شناختی نمونه آماری استخراج شد. نتایج حاصل به شرح ذیل است.

همان که در نمودار مشاهده می‌شود، از ۲۵۰ نفر پاسخگو، ۱۵۸ نفر دانشگاه خود را پیام نور، ۵۷ نفر دانشگاه خود را خود را غیر انتفاعی و ۳۵ نفر دیگر دانشگاه خود را خود را آزاد پاسخ داده‌اند.

جدول ۱: توصیف هویت دانشگاهی نمونه بر حسب نوع دانشگاه

تعداد	حد بالا	حد پایین	میانگین	انحراف معیار	واریانس	هویت آکادمیک
۳۵	۵	۱/۵۸	۲/۲۵	۰/۵۷۷	۰/۳۳۴	دانشگاه آزاد
۱۵۸	۵	۱/۸۳	۳/۱۱	۰/۷۹۲	۰/۶۲۹	پیام نور
۵۷	۴/۷۵	۱/۵۸	۲/۳۶	۰/۶۰۴	۰/۳۶۶	غیر انتفاعی

در جدول ۱، آمار توصیفی این متغیر بر حسب دانشگاه‌های مختلف نشان داده شده و از بین شاخص‌های توصیفی مرکزی، به میانگین و از بین شاخص‌های پراکندگی، به واریانس، انحراف معیار، حد بالا و پایین پرداخته شده است. میزان شاخص میانگین در بین دانشگاه‌های مورد بررسی (آزاد، پیام نور، غیر انتفاعی) به ترتیب: ۲/۲۵، ۳/۱۱ و ۲/۳۶ است که نشان می‌دهد میزان هویت آکادمیک در دانشگاه پیام نور، از وضعیت به نسبت بهتری از بقیه دانشگاه‌ها برخوردار است.

جدول ۲: آزمون آنالیز واریانس یک‌طرفه بین دانشگاه و هویت دانشگاهی

منبع تغییرات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری
میان‌گروهی	۲	۳۲/۱۱۴	۱۶/۰۵۸	۴۱/۰۱۷	۰/۰۰۰
درون‌گروهی	۲۴۸	۱۲۹/۷۵۴	۰/۴۱۶		
کل	۲۵۰	۱۶۳/۸۶۹			

۵۹۶ ◊ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۷

در این تحقیق برای آزمون رابطه بین نوع دانشگاه و تعاملات دانشجویان با اساتید، از آزمون آنالیز واریانس (آزمون F) استفاده شد. سطح معناداری $F=41/017$ ، $sig=0/000$ محاسبه شده است. از آنجا که سطح معناداری از سطح معناداری مورد نظر ($\alpha=0/05$) کوچکتر است، می‌توان گفت بین تمام دانشگاه‌های مورد بررسی (آزاد، غیر انتفاعی و پیام نور) با یکدیگر بر اساس آزمون پس از واقعه شفه از نظر تعاملات دانشجویان با اساتید تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۳: نتایج مدل رگرسیون به ازای متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

مدل	R	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای استاندارد
۱	۰/۶۳۸	۰/۶۴۶	۳/۸۴

بر اساس نتایج جدول ۳، ضریب تعیین تعدیل شده برابر ۰/۶۴۶ و نشان می‌دهد که ۴۶/۴ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته (هویت دانشگاهی) وابسته به فرهنگ دانشگاهی و سرمایه اجتماعی دانشجویان است. به عبارت دیگر؛ مجموعه‌های فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی نزدیک به ۴۶/۴ درصد از واریانس متغیر هویت دانشگاهی را برآورد می‌کنند.

جدول ۴: آنالیز واریانس متغیر مستقل و وابسته

مدل	درجه آزادی	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
رگرسیون	۶	۲۰۴	۳۳۵۷	۲۲۷	۰/۰۱
باقیمانده	۱۵۶۲	۲۳/۵۱۱	۱۴۶/۷۲۳	-	-
کل	۱۵۶۸	۴۳/۱۸۴	-	-	-

با توجه به معناداری F به میزان ۲۲۷، در سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۱ (جدول ۴)، می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیون تحقیق، مرکب از دو متغیر فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی و یک متغیر وابسته (هویت دانشگاهی)، مدل خوبی بوده و مجموعه متغیرهای مستقل قادرند تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند.

جدول ۵: ضرایب رگرسیون غیر استاندارد (B) و استاندارد (b) به ازای متغیرهای مستقل و وابسته

متغیر پیش‌بین	متغیر ملاک	ضرایب غیر استاندارد		t	Bata	سطح معناداری
		B	خطای استاندارد			
هویت دانشگاهی	سرمایه فرهنگی دانشجو	۰/۱۴۸	۰/۰۴۱	۳/۴۷	۱۵۳	۰/۰۱
	فرهنگ دانشگاهی	۰/۰۲۷	۰/۰۴۷	۱/۲۳	۰/۰۵۹	۰/۱۸۱

بر اساس یافته‌های جدول ۵ در مورد سهم و نقش هر یک از متغیرهای مستقل بر هویت دانشگاهی، می‌توان در جدول ۵ خروجی آن را مشاهده کرد. با توجه به بتای مشاهده شده، متغیرهای سرمایه فرهنگی و فرهنگ دانشگاهی به ترتیب ۱۵۳ و ۰/۰۵۹ هویت دانشگاهی را تغییر می‌دهند.

و) بحث و نتیجه گیری

هویت دانشگاهی تحت تأثیر عوامل عدیده‌ای است. این پژوهش تأثیر متغیر فرهنگ دانشگاهی، سرمایه فرهنگی دانشجوی و نوع دانشگاه را به عنوان عوامل درون‌دانشگاهی بر هویت دانشگاهی مورد بررسی قرار داد. پرسش اساسی این پژوهش آن بود که آیا رابطه‌ای میان فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی دانشجویی (با عنایت به نوع دانشگاهها) با هویت دانشگاهی وجود دارد؟ پژوهش با نظریه‌های بوجر و بوردیو و نظر آنان در مورد هویت دانشگاهی و فرهنگ دانشگاهی و تأثیر سرمایه فرهنگی دانشجوی در هویت دانشگاهی به کندو کاو پرداخت.

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل نشان داد که بین دو متغیر فرهنگ دانشگاهی، سرمایه فرهنگی دانشجوی و همچنین نوع دانشگاه با هویت دانشگاهی رابطه وجود دارد. ضریب تعیین تعدیل شده برابر $0/464$ است و نشان می‌دهد که $46/4$ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته (هویت دانشگاهی) وابسته به فرهنگ دانشگاهی و سرمایه اجتماعی دانشجویان است. به عبارت دیگر؛ مجموعه متغیرهای فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی نزدیک به $46/4$ درصد از واریانس متغیر هویت دانشگاهی را برآورد می‌کنند. با توجه به بتای مشاهده شده، متغیرهای سرمایه فرهنگی و فرهنگ دانشگاهی به ترتیب $0/059$ و 153 هویت دانشگاهی را تغییر می‌دهند. می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیون تحقیق، مرکب از دو متغیر فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی و یک متغیر وابسته (هویت دانشگاهی)، مدل خوبی بوده و مجموعه متغیرهای مستقل قادرند تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند. این یافته با نتایج تحقیقات مهاجری (۱۳۸۹) و بقایی سرابی و اسماعیلی (۱۳۸۸) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت هویت به دلیل داشتن ابعاد گسترده، حوزه‌های مختلف زندگی انسان شامل می‌شود و از آنجا که فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی از مهم‌ترین مؤلفه‌های میدان دانشگاهی می‌باشند و همچنین بوردیو و بوجر نیز در این زمینه مدلی را ارائه و بر تأثیرپذیری هویت دانشگاهی را از این دو مؤلفه تأکید کرده‌اند، یافته تحقیق حاضر در این گستره قرار می‌گیرد.

با عنایت به اطلاعات به دست آمده از این پژوهش، بین تمام دانشگاههای مورد بررسی (آزاد، غیر انتفاعی و پیام نور) با یکدیگر، از نظر هویت دانشگاهی، تفاوت معناداری وجود دارد. در تبیین یافته حاضر شاید بتوان مجموعه قوانین و ضوابط حاکم بر ساختار دانشگاههای آزاد، پیام نور و غیر انتفاعی را به عنوان سلولهای میدان دانشگاهی ایران در قالب فرهنگ دانشگاهی این دانشگاهها، عامل تفاوت به حساب آورد. همچنان که طبق چارچوب نظری تحقیق و نظریه بوجر و بوردیو، به تأثیر فرهنگ دانشگاهی بر هویت دانشجویی تأکید شده است.

این نتایج با یافته‌های حاصل از پژوهشهای گذشته، مهاجری (۱۳۸۹) و بقایی سرابی و اسماعیلی (۱۳۸۸) همخوانی دارد. این پژوهشها نیز تأثیر عوامل درون‌دانشگاهی چون: ساختار علمی و فرهنگی دانشگاه،

فرهنگ دانشگاهی و میزان جذب و ادغام دانشجویان در ساختار علمی و فرهنگی دانشگاه را در شکل‌گیری هویت دانشگاهی مؤثر دانسته‌اند. این پژوهشگران یا نگاهی تطبیقی به پژوهش خویش نداشته‌اند یا در مقایسه‌های خود، دانشگاه‌های پیام نور و غیر انتفاعی را مد نظر قرار نداده‌اند. ولی پژوهش حاضر با نگاهی تطبیقی، نتایجی را در راستای تحقیقات گذشته به دست آورده و به بررسی هویت دانشگاهی در بین دانشگاه‌هایی پرداخته که طیف گسترده‌ای از دانشجویان را با کمیته‌های مختلف در خود جای داده‌اند. در نهایت، تحقیق حاضر تأییدی بر مدل بوچر و بوردیو است که عواملی مانند فرهنگ دانشگاهی و سرمایه فرهنگی را در هویت دانشگاهی مؤثر می‌داند.

پیشنهادها

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش که بیانگر ضعف هویت دانشگاهی در دانشگاه‌های پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی است و با عنایت به اقبال زیاد جوانان به این نوع دانشگاه‌ها باید اقدامات برای تحول ساختاری در دانشگاه‌های مزبور صورت گیرد. جذب اساتید متخصص تمام‌وقت که امکان ارتباط مستمر با آنان فراهم باشد، تجهیز دانشگاه به امکانات مناسب آموزشی و پژوهشی که باعث می‌شود دانشجو در بدو ورود به دانشگاه متوجه شود که به مکان تازه با ویژگی‌های خاص وارد شده و بهانه‌ای برای بیگانگی دانشگاهی باقی نماند، برخورد مناسب و در خور کارمندان، مدیریت دانشگاه و اساتید با دانشجویان در شکل‌گیری خودپنداره‌های ذهنی دانشجویان تأثیرگذار است. کارکنان اداری و علمی این دانشگاه‌ها با برگزاری کارگاه‌ها و همایش‌هایی باید آگاه شوند که کارگزاران فرهنگی تولید علم و انسان دانشگاهی‌اند. علاوه بر این، فضای این دانشگاه‌ها باید به گونه‌ای طراحی شود که دانشجو تحت تأثیر جو و فضای فرهنگی و علمی آن قرار گیرد و اولین پیامی که تبادل می‌شود نقش آموزشی و پژوهشی دانشگاه و دانشجو باشد. در زمینه فرهنگ آموزش باید فرهنگ جامعه‌محور، دانشجو‌محور، گفتگویی و انتقادی، جانشین فرهنگ آموزشی منفعل، استاد‌محور و شنود یکطرفه شود.

منابع

- بقایی سرابی، علی و محمدجواد اسماعیلی (۱۳۸۸). «عوامل اجتماعی مؤثر بر هویت دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی». پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال سوم، ش ۴.
- ذاکر صالحی، غلامرضا و زهرا نظریان (۱۳۹۳). «جایگاه فرهنگ دانشگاهی و الزامات نهادی علم در زندگی دانشجویی». فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، دوره یکم، ش ۳.
- شارع‌پور، محمود و محمد فاضلی (۱۳۸۵). «کارکردهای انجمن‌های علمی دانشجویی». مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره اول، ش ۲ و ۳.
- فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۲). «بررسی تطبیقی فرهنگ دانشگاهی ایران و بریتانیا». نامه انسان‌شناسی، دوره دوم، ش ۳.
- فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۷). فرهنگ و دانشگاه: منظرهای انسان‌شناسی و مطالعات فرهنگی. تهران: ثالث.
- کوگان، موریس (۱۳۸۶). اجتماعات آموزش عالی و هویت دانشگاهی. ترجمه جلیلی کریمی. [بی‌جا]: [بی‌نا].
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱). جهانی‌شدن، فرهنگ، هویت. تهران: نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). تجدد و تشخیص. ترجمه ناصر موفقیان. تهران: نی.
- مهاجر، مریم (۱۳۸۹). بررسی و مقایسه هویت دانشگاهی و پیامدهای آن در دانشگاه‌های الزهرا و علامه طباطبایی. پایان‌نامه.
- مهram، بهروز؛ پرویز ساکتی، اکبر مسعودی و محمود مهرمحمدی (۱۳۸۵). «نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در هویت علمی دانشجویان». فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال اول، ش ۳.
- نوزری، حسینعلی (۱۳۸۲). «تگاهی تحلیلی به روند تحول مفهوم هویت در قالب‌های سه‌گانه هویت سنتی، مدرن و پست‌مدرن». فصلنامه مطالعات ملی، سال هفتم، ش ۴.
- بوستر، فرانک (۱۳۹۰). نظریه‌های جامعه‌اطلاعات. ترجمه اسماعیل قدیمی. تهران: امیرکبیر.
- همتی، رضا؛ مسعود کیانپور و شهناز اصلانی (۱۳۹۳). «گونه‌شناسی هویت دانشگاهی و ارتباط آن با منابع درون‌دانشگاهی». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال چهارم، ش ۴.
- Baghee Sarabi, Ali & Esmaeilee, Mohamad Javad (2009). "Social factors affecting the academic identity of the Students in Islamic Azad University". Journal of Social Sciences, Vol. 3, No. 4.
- Zaker Salehi, Gholamreza & Nazarian, Zahra (2014). "The status of the academic culture and institutional requirements of science in student life". Sociological Quarterly of Social Institutions, Vole 1, No 3.
- Sharepour, Mahmud & Fazeli, Mohamad (2006). "The functions of Student scientific Associations". Iranian Journal of social Studies, Vol 1, No 2.
- Nematallah, Fazeli (2003). "A comparative study of the academic culture of Iran and Britain". The letter of anthropology, Vol 2, No 3.
- Nematallah, Fazeli (2008). The culture and university: anthropological Perspectives and cultural studies. Tehran: the third.

- Kogan.Morris(2007). **“Higher education communities and academic identity**, translated by karim Jalili”.
- Golmohamadi, Ahmad(2002). **Globalization, culture, identity**. Tehran, Nay.
- Giddens, Anthony(1999). **Modernization and Individuation**, translated by Naser Mofaghian. Tehran, Nay Publication.
- Mohajeri, Maryam (2010). **“Investigation and comparison of academic identity and its consequences in Allameh Tabatabai and Al-Zahra universities”**. A thesis.
- Behrooz, Mahram; Parviz , Saketi; Mosoudi, Akbar & Mahmud, Mehrmohamadi (2006). **“The role of latent curriculum components in scientific identity of students”**. Quarterly Journal of Curriculum Studies, Vol 1, No 3.
- Hossienali, Nozari (2003). **An analytical look at the process of evolution of the concept of identity in three form of identity: traditional, modern and post-modern**. Quarterly Journal of National Studies, Vol 7.
- Webster, Frank (2011). **Theories of the Information Society**. Translated by Esmail Ghadimi. Tehran, Amirkabir.
- Hemati,Reza; Masoud, kianpour & Shahnaz, Aslani(2014). **“Typology of academic identity and its relationship with internal sources of academic culture in Islamic University”**, 13, Vol 4, No 4.
- Clegg,S.(2005) **"Academic Identities under Threat ?** British Educational Research journal34,3:329-345.
- Enders,J.(2004).**"Higher Education internationalization and the Nationstate : Recent Developments and challenges to Governance Theory"**. Higher e Education,47:361-382.
- Karanauskien,D.& K.Kardelis(2005)**"The Relationship between students Academic Identity and the Academic Achievements "**social sciences/social inial Mokslai.1,47:60-70.
- Rezende,F.(2011).**"Dynamics of Identity in the Academic field and Implications to Science Students Identity formation"**.Cultural Studies of Science Education,6:187-192.
- Valima,J.(1998):**"Culture and Identity in Higher Education Research "**Higher Education,36,2:119-138
- White,J.W.·P.R.Lowenthal(2011).**"Academic discourse and the formation of an Academic Identity :minority college students and the Hidden curriculum "**.Review of Higher Education,34 ,2:1-47.
- Xi ,shen & Xi ,anghong Tian .(2012).**Academic culture and campus culture of Universities**, Higher Education Studies,2(2),61-65.
- Ylijoki,o.H.& J.ursin (2013).**"The construction of Academic Idfntity in the changes of finnish Higher Education"** .studens in Higher Education ,38,8:1135-1149.

